

Szczecin, 10.02.2023

Dr hab. Tomasz Bernat prof. US
Uniwersytet Szczeciński
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Kamili Tęczy

IMIGRACJA EKONOMICZNA Z UKRAINY DO POLSKI I JEJ ZNACZENIE DLA RÓWNOWAŻENIA REGIONALNEGO RYNKU PRACY NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Promotor: dr hab. Anna Barwińska – Małajowicz, prof. UR

Uniwersytet Rzeszowski

Wartość naukowa rozprawy

a. Oryginalność badań:

Procesy migracyjne ludności wynikające z różnych powodów: ekonomicznych i poza ekonomicznych, wpływają na to, jak kształtują się rynki pracy, zarówno w kraju, z którego ludność odpływa, jak i w kraju, do którego te zasoby napływają. Ciekawym do analizy stają się zatem konsekwencje tych zmian, które mogą mieć charakter wieloaspektowy. Obok wpływu na rynek pracy decydują także o tym, w jaki sposób funkcjonują krajowe jak i regionalne gospodarki, oparte o wykorzystanie zasobów siły roboczej. W sytuacji, gdy jej brakuje, a więc odpływu pracowników z lokalnego rynku pracy, podmioty gospodarcze nie są w stanie zapełnić swojego popytu na pracowników, przez co mogą być zmuszone do ograniczenia rozmiarów produkcji lub konieczności poszukiwania pracowników w innych regionach. Odwrotne zjawisko można natomiast zauważyć często, gdy danego regionu napływają dużej ilości siły roboczej z zagranicy, które mogą być wykorzystane przez lokalne podmioty gospodarcze. Z jednej strony mogą one powodować powstanie rynku pracodawcy, zaś z drugiej mogą pozytywnie wpłynąć na równoważenie się brakujących zasobów pracy. Zjawiska te, były podstawą badań podjętych przez Doktorantkę.

Waga i znaczenie badań w tym obszarze, a więc lokalnego rynku pracy, jest duża. W odniesieniu do Polski oraz zaprezentowanego w pracy rynku pracy na Podkarpaciu, uwidacznia się sytuacja odpływu polskich pracowników, którzy pozostawiają po sobie istotną lukę podażową. Polska jest bowiem krajem nie tylko emigracyjnym, z którego pracownicy wyjeżdżają za granicę w poszukiwaniu lepszych warunków pracy, ale krajem, do którego przyjeżdża się, aby takie lepsze warunki znaleźć. Należy przy tym wspomnieć, iż brak jest szczegółowych badań dotyczących imigracji ekonomicznej na poziomie regionalnym. Lukę tą stara zapełnić się Doktorantka poprzez podjęcie badań dotyczących znaczenia imigracji ekonomicznej pracowników z Ukrainy dla funkcjonowania rynku pracy na Podkarpaciu, a więc regionalnego rynku pracy.

O oryginalności pracy i badań podjętych przez Doktorantkę przesądza kilka ważnych elementów. **Po pierwsze** tematyka pracy związana jest z badaniami dotyczącymi regionalnego rynku pracy oraz wpływu na niego imigracji ekonomicznej z Ukrainy. Jest to ważne ze względu na to, iż omawiany region jest jednym ze słabiej rozwiniętych gospodarczo w Polsce, a także, jego granice stykają się bezpośrednio z granicą Ukrainy przez co stanowi pierwsze miejsce do którego nabywają imigranci. Powoduje to, że, obejmuje swoim zakresem szerokie spektrum problemów jakie nie były poruszane do tej pory w badaniach. **Po drugie**, tematyka badań jest złożona, gdyż obejmuje nie tylko kwestie związane z samym napływem imigrantów, ale przede wszystkim koncentruje się na tym w jaki sposób wpływają oni na regionalny rynek pracy. O wieloaspektowości tego zagadnienia decydują bowiem czynniki opisujące funkcjonowanie rynku pracy takie jak pobyt, podaż czy równowaga, ale również wpływ rozwiązań ustawowych na poziomie europejskim, krajowym i lokalnym. Te wszystkie elementy musiały zostać zbadane, aby dogłębnie poznać i zrozumieć analizowany problem. **Po trzecie**, samo postawienie problemu badawczego jako znaczenia imigracji dla równoważenia regionalnego rynku pracy wydaje się z pozoru prostym do rozwiązania problemem, a takie nie jest. Imigranci mogą bawić stanowić zarówno uzupełnienie braków na rynku pracy jak i substytucję istniejących zasobów. Analiza problemów wymaga więc, szerokiego podejścia, obejmującego swym zasięgiem cały rynek, i skupienia się na detalach które w ostateczny sposób wpływają na to równoważenie.

Oceniana praca odnosi się do wszystkich wymienionych elementów, wypełniając je we sposób właściwy.

b. Wartość naukowa rozdziałów:

Przedstawiana do recenzji praca składa się z 6 rozdziałów, wstępu, podsumowania oraz różnorodnych spisów. Przyjęty układ pozwala w sposób precyzyjny odnieść się do postawionego problemu badawczego, celów i hipotez. Jest to logiczne i ułatwia zrozumienie poszczególnych części pracy. Problemy badawcze, cele oraz hipotezy zostały szczegółowo zaprezentowane we wstępie pracy. Wskazana została tu również luka badawcza, jaką zidentyfikowała Autorka. Tak przedstawiona problematyka daje możliwość na szybkie zorientowanie się o czym będzie praca, czym jest przedmiot badań, jaki jest zakres podjętych prac oraz jakie są grupy badawcze. Warto przy tym wspomnieć, iż Doktorantka podjęła się badań na kilku różnorodnych grupach respondentów, mając na celu pełne opisanie zjawisk rynkowych.

W rozdziale pierwszym Doktorantka przedstawiła zagadnienia najbardziej ogólne, dotyczące migracji, jej form oraz podziałów w skali międzynarodowej. Co istotne, z punktu widzenia realizacji celu, szczegółowo omówiła podstawowe pojęcia wykorzystywane dalej w pracy. Dokonała przeglądu i doprecyzowania definicji migracji, jak i migranta ekonomicznego, które są podstawą dalszych rozważań jak i podjętych badań. Ponadto zaprezentowała dorobek tradycyjnych i współczesnych teorii międzynarodowych przepływów siły roboczej (z poziomu mikro i makro) oraz teorii rynku pracy.

W kolejnym rozdziale Doktorantka odniosła się do polityki migracyjnej Unii Europejskiej. Podstawą tej części rozprawy była wnikliwa analiza dokumentów oraz krytyka piśmiennictwa dotyczącego umiejscowienia podmiotu badań, jakim są imigranci ekonomiczni z Ukrainy. Istotne jest również, wskazanie regulacji prawnych oraz form legalnego zatrudniania obywateli państw trzecich z punktu widzenia prawodawstwa w Polsce. Autorka zaproponowała tu również autorski schemat przedstawiający uszeregowanie wybranych źródeł danych o imigracji obywateli państw trzecich, w kontekście popytowej i podażowej strony rynku pracy.

Rozdział trzeci prezentuje metodykę badań. Jest on w całej pracy najważniejszy, gdyż nadaje badaniom kształt i zakres pozwalający na weryfikację postawionych hipotez. Autorka wskazała w nim uzasadnienie podjętego tematu, cel główny, cele szczegółowe, postawiła hipotezę główną oraz hipotezy szczegółowe. Doktorantka zaprezentowała także metody i techniki badawcze wykorzystane w przeprowadzonych autorskich badaniach. Ponadto, określiła zakres pracy i zobrazowała strukturę respondentów. Ważnym jest również fakt sięgnięcia po dane wtórne, z zakresu badań migracji przeprowadzone przez Departament Statystyki Narodowego Banku Polskiego.

Kolejne rozdziały mają charakter empiryczny, przy czym ostatni szósty, bezpośrednio odpowiadana na postawione cele i hipotezy.

Czwarty rozdział zawiera historyczny i bieżący kształt emigracji z Ukrainy. Pokazuje to z uwzględnieniem Polski, jako kraju współczesnej imigracji dla obywateli Ukrainy. Istotnym jest, iż pokazuje również odpływ kapitału ludzkiego z Polski w wyniku zagranicznej emigracji i jego konsekwencje dla krajowego rynku pracy. W tym ujęciu Doktorantka analizuje także niższy poziom geograficzno-administracyjny jakim jest województwo podkarpackie. Ukazuje tu także uzasadnienie wyboru tego obszaru.

W rozdziale następnym piątym, Doktorantka zaprezentowała szczegółową analizę portretu imigrantów ekonomicznych z Ukrainy zatrudnianych przez podkarpackich przedsiębiorców. Przedstawiła tu strukturę, wielkość oraz zasięg geograficzny wydawanych dokumentów legalizujących pracę imigrantów ekonomicznych z Ukrainy. W oparciu o zgromadzony pierwotny materiał empiryczny zaprezentowała wyniki badań własnych przeprowadzonych wśród imigrantów z Ukrainy, obrazujące przyczyny i problemy związane z podejmowaniem przez nich pracy w województwie podkarpackim. Dokonała także oceny imigracji ekonomicznej z Ukrainy pod kątem występującego dualizmu podkarpackiego rynku pracy.

Szósty ostatni rozdział zawiera niejako podsumowanie całości badań. Opierają się one tutaj o wyniki badań własnych oraz rezultatów badań udostępnionych przez Narodowy Bank Polski. Wypełniając postawione cele, Doktorantka dokonała oceny zjawiska zatrudniania imigrantów ekonomicznych z Ukrainy w kontekście występujących zawodów deficytowych na terenie województwa podkarpackiego. Przedstawione wyniki badań prezentują również wnioski na temat możliwej komplementarności oraz konkurencji potencjalnych pracowników z Ukrainy względem pracowników rodzimych.

Praca kończy się podsumowaniem, w którym dokonano całościowego podsumowania badań, wskazano na realizację celów, odpowiedzi na postawione pytania oraz ostatecznie, weryfikację hipotez. Zakończenie to także miejsce, w którym Doktorantka zaprezentowała odniesienia aplikacyjne zebranego i przeanalizowanego materiału badawczego.

Tak zaprezentowane rozdziały pracy stanowią dobrze skomponowane całościowe podejście, opisujące w sposób teoretyczny podjętą złożoną tematykę, prezentujące obecny stan rynku pracy w województwie podkarpackim, wskazujące na interpretację podjętych badań i wnioski z nich płynące.

Wartość merytoryczna rozprawy

Na wartość rozprawy naukowej składa się kilka zasadniczych elementów, w tym umiejętność wprowadzenia w tematykę badawczą, jasność sformułowanych celów i hipotez

badawczych, dobór metod badawczych, sposób przedstawienia wyników, krytyczną analizę wyników i umiejętność ich interpretacji na tle literatury przedmiotu, oraz jasność i poprawność wniosków. Wszystkie te elementy w pracy oceniam bardzo pozytywnie, jednak poniżej prezentuję moje uwagi co do konstrukcji celu, pytania i hipotezy głównej.

Doktorantka swojej pracy przyjęła rozwiązanie, w ramach którego prezentuje cel główny oraz cele szczegółowe. Następnie zaprezentowana została hipoteza główna oraz trzy hipotezy szczegółowe.

Zasadniczym celem pracy jest ocena znaczenia imigracji ekonomicznej z Ukrainy do Polski dla równoważenia regionalnego rynku pracy, na przykładzie województwa podkarpackiego. Tak sformułowany cel jest jasny i klarowny, daje wyobrażenie o tym co będzie przedmiotem rozprawy doktorskiej. Cele szczegółowe precyzują podejmowane działania, koncentrując się na ocenie teoretycznej międzynarodowych przyływów siły roboczej oraz empirycznej ocenie komplementarności zatrudnienia i diagnozie przyczyn zatrudnienia imigrantów.

W pracy przyjęto następującą hipotezę badawczą: „Imigracja ekonomiczna z Ukrainy sprzyja uzupełnianiu niedoborów rodzimej siły roboczej w województwie podkarpackim”. Hipoteza sformułowana jest prawidłowo. Hipotezy szczegółowe których jest 3, odzwierciedlają prawidłowo szeroki zakres badań jaki został podjęty przez doktorantkę. Dotyczą one: zatrudniania imigrantów ekonomicznych z Ukrainy we wtórnym segmencie regionalnego rynku pracy (H1), uzupełniania przez nich luk w zawodach deficytowych na podkarpackim rynku pracy (H2) oraz stanowienia przez nich konkurencji (zagrożenia) dla rodzimej, regionalnej siły roboczej (H3). Takie przyjęcie hipotez pozwala na całościowe podejście do problemu i właściwe przygotowanie samych badań.

Aby zrealizować postawione w pracy cele i zweryfikować hipotezy Doktorantka przyjęła kilka zasadniczych metod i technik badawczych, do których należy zaliczyć metody ilościowe i jakościowe oraz metodę porównawczą. W metodach ilościowych zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariuszy ankietowych, przeprowadzono wywiady z respondentami z grupy przedsiębiorców. Same metody i techniki badawcze zostały szczegółowo opisane w rozdziale 3. Oprócz badań własnych, w dysertacji zastosowano metodę desk reseach, analizując wyniki badań migracji przeprowadzonych przez Departament Statystyki Narodowego Banku Polskiego. Wykorzystano również metody analizy statystyczno-opisowej, tj. m.in. podstawowe miary położenia i rozproszenia (klasyczne i pozycyjne) jak średnią arytmetyczną, medianę, dominantę, odchylenie standardowe.

Efektownością naukową pracy całościowa analiza podkarpackiego rynku pracy, która realizuje cel, a także weryfikuje hipotezy. W zakończeniu pracy Doktorantka podsumowała swoje badania oraz przedstawia na tej podstawie właściwe wnioski. Tym samym można stwierdzić, że to doktorantka zrealizowała postawione zadania badawcze.

Poprawność redakcyjna rozprawy

Układ pracy zaproponowany przez Autorkę jest czytelny i przejrzysty. W pracy zastosowano standardową formę układu graficznego i tekstowego. Sprawia to, iż jest ona łatwa do przyswojenia do analizy.

Rozprawa opatrzona jest czytelnym spisem treści z właściwie pokazaną numeracją stron. Styl pracy odpowiada wymogom redakcyjnym tego typu opracowań. Szata graficzna jest zrobiona właściwie. Wszystkie wzory (formuły), wykresy i tabele są prawidłowo zaprezentowane i opisane. Przypisy do powoływanych w pracy dzieł autorów polskich i zagranicznych są właściwie sporządzone. Warto wspomnieć, iż zaprezentowane rysunki w bardzo dobry sposób uzupełniają tekst i pozwalają na lepsze zrozumienie zawartości merytorycznej.

Praca jest w zasadzie pozbawiona błędów literowych czy gramatycznych. Strona techniczna jest więc zaprezentowana właściwie.

Uwagi krytyczne

Rozprawa doktorska jak każda praca naukowa podlegać powinna ocenie krytycznej zawierającej w sobie dyskusję nad przedstawionymi problemami badawczymi. Nie inaczej jest w przypadku ocenionej pracy.

Uwagi natury merytorycznej.

Tematyka pracy wpisuje się w bardzo ważny problem występujący w każdym państwie, jakim jest nie tylko wydawałoby się istotna kwestia imigracji ekonomicznej, ale całościowe podejście do równoważenia lokalnego rynku pracy. Temat ten, jest z pozoru łatwym do analizy, jednak wraz z oceną kolejnych kart rozprawy, pokazuje się coraz większa liczba ciekawych wątków praktycznych i teoretycznych, które należy w właściwy sposób analizować.

Na tym tle należy stwierdzić, iż doktorantka zaprezentowała na wysokim poziomie rozważania teoretyczne, zawarte w rozdziale pierwszym i drugim. Tematyką szeroko rozumianej migracji (oraz imigracji ekonomicznej), zajmuje się obecnie wielu badaczy oraz powstaje dużo opracowań zajmujących się tą problematyką. Jak stwierdza Doktorantka,

występuje jednak niewielka liczba badań odnoszących się do zagadnień regionalnych. To powoduje celowość badań w tym obszarze.

Migracje, jest to także temat bardzo ważny z punktu widzenia Unii Europejskiej i każdego z krajów członkowskich z osobą. Doktorantka poradziła sobie z tym sposób bardzo dobry, prezentując najważniejsze dotychczasowe osiągnięcia naukowe w tym zakresie a także prezentując aktualne rozwiązania formalno-prawne. Praca dotyczy, jak wcześniej wspomniano, spraw związanych z migracjami siły roboczej oraz ich wpływem na rynki regionalne. Ważnym jest to, iż Doktorantka, przyjmuje tu ciekawe mikroekonomiczne podejście, próbując wskazać na równowagę się lokalnego rynku pracy. Jest to o tyle skomplikowane, iż nie wystarczy tu proste spojrzenia na popyt i podaż siły roboczej oraz imigracji w kontekście równowagi się ich, ale również należy uwzględnić różnorodnego rodzaju czynniki, jak prawne czy organizacyjne, które istotnie wpływają na ten rynek.

Badania, które są zaprezentowane w pracy obejmują szereg różnych technik. Jak już wskazałem, obok metod ilościowych wykorzystano również metody jakościowe. To daje pogląd nie tylko na same procesy zmian, ale również na ich podłoże. Badania nie są reprezentatywne ze względu na niewielkie liczby ankietowanych osób oraz respondentów wywiadów. Nie pozwala to na wyciągnięcie pewnych wniosków, jednak daje szansę na ugruntowanie poglądów i opinii na prezentowane badania. Daje również perspektywę na ich kontynuację w przyszłości, zwłaszcza, że sytuacja na podkarpackim oraz krajowym rynku pracy w istotny sposób uległa zmianie, ze względu na wojnę i olbrzymią migrację. Doktorantka pisze o tym w swojej pracy, nie uwzględniając tego oddziaływania na rynek (co jest właściwe w na tym etapie i w tym okresie prowadzenia badań). Ma ona jednak pole do dalszych badań, gdyż niewątpliwie, nawet jeżeli głównym powodem przemieszczeń się mas ludności z Ukrainy do Polski była ucieczka przed wojną, to znaczna część z uciekinierów w dłuższej perspektywie będzie szukać pracy, wypełniając dodatkowo podaż na rynku pracy w Polsce i lokalnie w regionach.

Uwagi dotyczące metodyki badań.

Metodyka badań opisana jest prawidłowo. W pracy, jak wcześniej wskazano, postawiono cel główny oraz cele szczegółowe (w dwóch obszarach) a także wskazano hipotezę główną i 3 hipotezy pomocnicze. Zasadniczo stwierdzam, iż zarówno cele jak i hipotezy są w większości sformułowane prawidłowo.

Moja pierwsza uwaga odnosi się do celu szczegółowego empirycznego 1. Doktorantka przyjęła w nim, ocenę komplementarności zatrudnienia imigrantów z Ukrainy i Polaków, na

przykładzie województwa podkarpackiego, w kontekście równoważenia regionalnego rynku pracy). Moim zdaniem, cel ten albo powinien zostać rozszerzony o problematykę konkurencji na rynku pracy po stronie podażowej, lub opisany bardziej ogólnie bez poruszania tematu czy badania dotyczyć będą komplementarności czy substytucji, lub ostatecznie można było dopisać jeszcze cel dodatkowy, w którym poruszane byłyby kwestie konkurencji/substytucji imigrantów z Ukrainy i pracowników polskich. Jest to istotne z tego punktu widzenia, iż byłoby to bardziej zbieżne zarówno z ogólnym celem badań jak i postawionymi dalej hipotezami szczegółowymi (H3).

Druga uwaga dotyczy sformułowania hipotezy głównej, która jest postawiona w następujący sposób: „Imigracja ekonomiczna z Ukrainy sprzyja uzupełnianiu niedoborów rodzimej siły roboczej w województwie podkarpackim”. W takim ujęciu hipoteza nie jest zbyt precyzyjna – jest trochę zbyt ogólna. Słowo „sprzyja” jest w tym ujęciu nie do końca jednoznaczne i raczej powinno zostać zastąpione takim, które bardziej precyzyjne będzie mówiło o uzupełnianiu niedoborów.

Kolejna uwaga dotyczy hipotez pomocniczych. Hipoteza 3 jest zbyt ogólnikowa. Powinna odnosić się precyzyjniej do obszaru geograficznego oraz konkretnej grupy/grup pracowników na rynku pracy. W pewnym sensie stoi ona w sprzeczności do hipotezy szczegółowej 2. Skoro bowiem imigranci ekonomiczni z Ukrainy stanowią komplementarność w deficytowych zawodach na rynku podkarpackim (H2), to nie znaczy, że są zagrożeniem dla regionalnej siły roboczej (H3). W tym ujęciu, w hipotezie 3 powinno zostać na przykład ujęte stwierdzenie, że poza zawodami deficytowymi.

Podsumowując tę część recenzji stwierdzam, że pomimo wskazanych powyżej uwag, część metodologiczna jest dobrze zaprezentowana. Korekta wskazanych problemów na pewno poprawiłoby i tak wysoką jakość pracy.

Pytania do Doktorantki

1. Równowaga na rynku (każdym), to stan ulotny, bardziej odnoszący się do założeń teoretycznych niż praktycznych. W rzeczywistości, wszelkie dostosowania się popytu i podaży, zmierzające oczywiście do pewnej formy równowagi, powodują, iż trudno jest mówić o jakiegokolwiek równowadze. Jak zatem z praktycznego punktu widzenia Doktorantka określiłaby czym może być równowaga lub stan, który ją charakteryzuje? Jak w tym kontekście należałoby opisać stan nierównowagi?

2. Zmiany technologiczne zachodzą codziennie w gospodarkach światowych. Dotyczą one również rynków pracy. Ich głównym celem jest poprawa efektywności funkcjonowania biznesów, która w wielu przypadkach skutkuje zastępowaniem siły roboczej przez technologię. Obecnie, obok klasycznych rozwiązań technologicznych związanych z produkcją, coraz większego znaczenia nabierają rozwiązania informatyczne, czego przykładem może być zastępowanie czynnika ludzkiego w kontaktach infolinii przez sztuczną inteligencję. Jak dalece takie rozwiązania mogą przyczynić się do zmian na rynku pracy? Czy równoważenie rynku może następować także poprzez zastępowanie niektórych zawodów przez maszyny? Jakie może rodzić to pożądanie i niepożądane skutki?

Ocena końcowa

Ja, niżej podpisany, stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska mgr Kamili Tęczy **spełnia warunki** określone w art. 13.1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017 poz. 1789 z późn. zmianami) i wnioskuję do o dopuszczenie pani mgr Kamili Tęczy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

14 lutego 2023

data sporządzenia recenzji

podpis recenzenta